

УДК 330.101.5

ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ ЯК ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

А. Стасишин

Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18

Розглянуто теоретичні основи формування і функціонування транснаціональних корпорацій як економічних суб'єктів. У статті аналізується вплив ТНК на конкурентоспроможність національних економік в умовах глобалізації. Автор висловлює ідею про необхідність формування власних транснаціональних корпорацій, які змогли б успішно конкурувати на світовому ринку, водночас відіграючи роль каталізатора подолання внутрішньої кризи і реалізації реформ у зовнішньоекономічній сфері.

Ключові слова: глобалізація, держава, економічні суб'єкти, конкурентоспроможність транснаціональна корпорація (ТНК).

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у світовій економіці спостерігається інтенсивна глобалізація виробничої й інвестиційної діяльності, що призводить до поступового об'єднання історично відособлених і відмінних одна від одної економік у єдине ринкове господарство. У ході цього процесу формується нова економічна система, у якій бар'єри на шляху міжнародної інвестиційної, виробничої і торгівельної діяльності або цілком відсутні, або зведені до мінімуму.

Термін "глобалізація" уперше ввів у науковий обіг Т. Левіт у 1983 році. Учений визначав "глобалізацію" як феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляються ТНК. І хоча глобалізація є новітньою тенденцією у суспільному житті, дехто з фахівців вважає, що наприкінці ХХ століття розпочалася друга ера глобалізації, якій передувала еволюція глобальної економіки у ХІХ столітті, котра зазнала краху у 1914 році [31].

На наше ж переконання, процеси глобалізації беруть свій початок ще у часи зародження сфери обміну. Поступово обсяги торгівлі зростають і призводять до формування локальних міжнародних ринків. У період первісного нагромадження капіталу відбувся перерозподіл локальних центрів міжгалузевої торгівлі у єдиний світовий ринок. У ході загострення конкурентної боротьби між країнами склалася система міжнародного поділу праці (МПП) зі спеціалізацією окремих країн у виробництві певних видів продукції для задоволення потреб світового ринку. Протягом ХІХ ст. переважаючою формою МПП була міжгалузева предметна спеціалізація, проте, вже починаючи з другої половини ХІХ ст. набуває розвитку така форма МПП, як внутрішньогалузева спеціалізація. Перехід від міжгалузевого до внутрішньогалузевого поділу праці посилює спеціалізацію не лише країн, але і компаній.

Сучасний етап розвитку світових господарських зв'язків характеризується надзвичайним динамізмом, лібералізацією, диверсифікацією форм та видів зовнішньоекономічної діяльності. Останніми роками окрім традиційних форм зовнішньоекономічних зв'язків – зовнішньої торгівлі та інвестиційного співробітництва, активно розвиваються науково-технічне співробітництво, промислова кооперація, валютно-фінансове та військово-технічне співробітництво, туризм і т.д. Іншими словами відбувається глобалізація світової економіки, яка викликана розвитком економічних зв'язків між країнами, лібералізацією торгівлі, утворенням сучасних систем комунікації та інформації, світових технічних стандартів та норм. На думку вітчизняних учених І.Бочана і І.Михасюка «...глобалізація – це і стан, і процес, в якому на життя в межах суспільства постійно впливають міжнародні фактори – від політичних і торгових зв'язків до мистецтва, масмедіа» [7, С.15].

В основі рушійних сил глобалізації світової економіки лежить ряд факторів, що відносяться до ключових сфер сучасного життя. До них, в першу чергу відносять економічний, політичний, міжнародний, технічний та суспільний.

Економічний фактор. Велика концентрація та централізація капіталу, зростання крупних корпорацій, які у своїй діяльності все більш виходять за національні кордони.

Політичний фактор. Державні кордони поступово втрачають своє значення, стають все більш прозорими, дають більше можливостей для вільного руху всіх видів ресурсів.

Міжнародний фактор. Динаміка глобалізації пов'язана із вагомими міжнародними подіями, які мали місце у 80-90-х рр. ХХ ст. Зокрема, можна назвати три ключові, на нашу думку, події, які стали каталізатором глобалізації по всьому світі:

1) Конференція Європейських співтовариств у Люксембурзі у 1985р., яка прийняла Європейський акт (вступив в силу у 1987), що проголосив свободу міжнародного руху товарів, людей, послуг та капіталу;

2) Конференція Генеральної угоди про тарифи та торгівлю (ГАТТ) у 1986р., що відкрила Уругвайський раунд переговорів (в основному стосовно зниження тарифів та інших обмежень у торгівлі), який тривав вісім років;

3) Об'єднання Німеччини, ліквідація РЕВ, Варшавського пакту та СРСР, утворення Європейського Союзу. Надзвичайно важливим етапом у процесі глобалізації став період закінчення "холодної війни" та переборення ідеологічних розбіжностей між Сходом та Заходом, які не тільки розколювали Європу, але й стосувалися різним чином інших країн світу.

Технічний фактор. Надсучасні засоби транспорту та зв'язку надають небачені раніше можливості для швидкого поширення ідей, товарів, фінансових ресурсів.

Суспільний фактор. Послаблення ролі традицій, соціальних зв'язків та звичаїв сприяє мобільності людей у географічному та емоційному сенсі. Також слід зазначити, що на тлі глобалізаційних тенденцій і національних демоекологічних руйнацій ускладнюються споконвічні проблеми виживання людства і нації. У цих умовах зростає роль економічної науки і освіти в задоволенні людських потреб при обмежених природно-енергетичних ресурсах [Злупко]

Нині світ опинився на порозі нового переділу, але не військово-політичного, а економічного, де головними гравцями стають не стільки національні держави, як великі транснаціональні корпорації, які стали основою глобалізації і її ключовим суб'єктом. Існує низка визначень ТНК, але їх у тій чи іншій мірі можна звести до наступних. Так автори підручника «Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка» вважають, що «транснаціональна корпорація – це компанія, яка має філіали за кордоном і здійснює прямий контроль над їхньою діяльністю» [1, С.270]. Загалом, на нашу думку, транснаціональні корпорації – це фірми, що володіють виробничими активами або контролюють їх в двох і більше країнах. Як правило контроль здійснюється через прямі іноземні інвестиції, однак ТНК можуть також брати участь в зарубіжному виробництві внаслідок утворення стратегічного альянсу з іноземною фірмою. Таким чином ТНК постійно посилюють свій вплив як на розвиток міжнародних економічних відносин, так і на конкурентоспроможність національних економік.

Незважаючи на глобалізаційні тенденції та розповсюджений нині космополітизм, розвинуті країни нині як і в період мануфакторного виробництва чи промислового перевороту сповідують те, що свою часу Ф.Ліст назвав економічним націоналізмом. І як тут не згадати вислів ученого про те, що «наука не має права не визнавати природу національних відносин» [10, С.235]. Цю тезу нині, так само як і думку про те, що стратегічні національні інтереси мають бути важливішими за поточні вигоди попри глобалізаційні тенденції успішно експлуатують розвинені країни через експансію материнських ТНК. В умовах глобалізації «національний економічний інтерес має відбивати піраміду суспільних потреб, ставлення нації до економіки як засобу розвитку, самозбереження і безпеки нації» [7, С.23].

У глобалізованому світі різко загострилася конкуренція між основними економічними суб'єктами різних країн, в першу чергу національними державами і фірмами (переважно корпоративним бізнесом). Звісно, що за таких умов виживатимуть конкурентоспроможні в економічному і політичному плані нації.

Якогось універсального визначення конкурентоспроможності країни не існує, тому учені по-різному трактують цей термін. Проте існує декілька авторитетних міжнародних організацій, до думки яких у цьому питанні прислухається переважна більшість фахівців та політиків. Цими організаціями використовуються ціла низка загальноприйнятих індексів та рейтингів, згідно з якими країни розподіляються в таблиці про ранги. Найвідомішими з них є індекс глобалізації, індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index of the World Economic Forum), рейтинг економічної свободи тощо.

Так фахівці Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) визначають конкурентоспроможність як здатність країни постійно досягати високих темпів зростання ВВП на душу населення й головними визначальними чинниками економічного зростання країни вважають макроекономічну стабільність, ефективну діяльність суспільних інститутів і технологічний прогрес [32].

Економічні експерти ще однієї потужної швейцарської інституції – Міжнародного інституту менеджменту і розвитку (МІРМ) вважають, що конкурентоспроможність — це реальна і потенційна можливість фірм за наявних умов, що створює держава, проектувати, виготовляти, збувати товари, які за ціновими й неціновими характеристиками привабливіші для споживачів, ніж товари їхніх конкурентів [30].

Для вимірювання конкурентоспроможності експерти використовують безліч критеріїв, наприклад, рейтинг МІРМ складається з оцінки 321, а рейтинг ВЕФ з понад 130 критеріїв. З них, на нашу думку, можна виділити найвагоміші, зокрема – це високий рівень життя населення, повна зайнятість населення, високий рівень освіти, розвинений експортний і науково-технічний потенціал, дотримання принципів сталого розвитку тощо.

Для прикладу у рейтингу (індекс конкурентоспроможності) ВЕФ у Давосі Україна із 125 країн за підсумками 2006 року порівняно з 2005 роком втратила десять позицій, спустившись з 68-го на 78-е місце. Основними причинами зниження рейтингу України ВЕФ вважає те, що останнім часом в Україні спостерігалось економічне зростання, але для збереження його рівня необхідна жорстка фінансова політика, зниження інфляції, вдосконалення інфраструктури країни. Крім того, нагальними залишаються проблеми в економіко-правовій сфері (зокрема йдеться про захист прав власності), необхідно значною мірою поліпшувати інвестиційний клімат. Експерти ВЕФ вкотре наголосили на зловживаннях української влади. Найбільш конкурентоспроможними країнами світу, згідно зі звітом ВЕФ, визнані Швейцарія, Фінляндія та Швеція. До першої десятки входять також Данія, Сінгапур, США, Японія, Німеччина, Нідерланди й Велика Британія.

У 2006 р. американський впливовий журнал «Foreign Policy» спільно із консалтинговою компанією А.Т.Кearney уже втретє поспіль опублікував рейтинг глобалізації. До рейтингу входять 62 країни світу, що сукупно охоплюють 96% світового ВВП. Оцінювання здійснюється за 12 параметрами, які розподіляються на 4 групи, - економічна інтеграція (обсяги прямих іноземних інвестицій та зовнішньої торгівлі), приватні контакти мешканців країни із зарубіжжям, рівень проникнення у країну нових технологій та політична активність. За окремими групами показників лідирують Сінгапур (економічна інтеграція), Швейцарія (приватні контакти), США (технології), Франція (політична активність). Україна в цьому рейтингу два роки поспіль незмінно посідає 39 місце. Перше місце вже традиційно для цього індексу посідає Сінгапур. Другою за рівнем глобалізованості стала Швейцарія, а третіми – США. Одні з найвищих індексів глобалізації мають також Ірландія, Данія, Канада, Нідерланди, Австралія, Австрія та Швеція. З пострадянського простору лише дві країни були враховані в індексі глобалізації – Україна та Росія (посідає нині 47 місце). Найслабше інтегрованими у світові економічні та політичні процеси виявилися Індонезія, Індія та Іран (60-те, 61-ше та 62-ге місця відповідно). А от найбільшою динамікою зростання відзначилися Бразилія, Росія, Індія та Китай, які, хоч і посідають позиції в останніх десятиках рейтингу, за останній рік найінтенсивніше просуваються вперед.

Ще один важливий рейтинг (Рейтинг економічної свободи) щорічно публікує дослідницький центр «Cato Institute». До уваги беруться п'ять груп критеріїв (розміри уряду; система захисту прав власності; доступність позикових коштів; свобода міжнародної торгівлі; системи регулювання кредитів, ринку праці та бізнесу – загалом 38 параметрів). Серед 130 країн світу Україна опинилася на 111-му місці (5,4 бали за 10-бальною шкалою оцінювання). Слід відзначити прикру тенденцію: позиції нашої держави погіршуються. У 2005 році оцінка України становила 5,5 бала, і вона посіла 103 місце в рейтингу. Взірцевими можуть вважатися такі країни, як Гонконг (8,7 бала), Сінгапур (8,5 бала), США, Нова Зеландія та Ірландія (по 8,2 бала). Комерційні структури в цих регіонах користуються найбільшою свободою. Провідні країни світу посіли такі місця: Німеччина – 17-те, Японія – 19-те, Франція – 24-те, Італія – 45-те, Індія – 53-те, Китай – 90-те. Серед пострадянських країн позиції розділилися таким чином: Естонія – 7,7 бала (12-те місце), Латвія – 7,1 бала (35-те місце), Литва – 7 балів (40-ве місце), Грузія та Вірменія – по 6,7 бала (53-те місце), Азербайджан – 6 балів (83-те місце), Росія – 5,6 бала (102-ге місце). Найгірші здобутки демонструють африканські країни, кокрема Зімбабве (2,8 бала) та М'янма (3,3 бала). Слід зауважити, що середній рейтинг свободи у світі росте: 1980 р. він становив 5,1 бали, а нині – 6,5. 25% найбільш вільних країн характеризуються набагато вищим рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення, вищими темпами економічного зростання, меншим безробіттям, більшими політичними свободами та вищою тривалістю життя, ніж країни останньої чверті рейтингу [34].

Яка ж роль транснаціональних корпорацій у глобалізованому суспільстві і як вони впливають на конкурентоспроможність національних економік? Частково відповідь на питання можуть дати деякі дані таблиці 1, згідно з якими обсяги обороту багатьох ТНК співмірні із ВВП національних держав.

Механізм господарювання ТНК визначається взаємодією таких ключових факторів як податкові умови діяльності ТНК, міжнародне позиціонування активів ТНК, трансфертні ціни, управління фінансовими потоками. Дослідження діяльності ТНК є відносно “молодим” напрямом економічної науки. Дійсно, терміни “багатонаціональне підприємство” і “транснаціональна корпорація”, що використовуються зараз більшістю авторів як синоніми, з'явилися в науковій літературі лише в середині 60-х років. Проте, слід зазначити, що в основі сучасних теорій діяльності ТНК лежать роботи таких економістів, як Т. Ман (автор теорії активного торговельного балансу і водночас директор однієї з перших відомих в світі ТНК – Східної Індійської Компанії), А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл, К. Маркс тощо. Починаючи з середини 30-х років ХХ ст. почали з'являтися перші роботи, в яких досліджувалися фактори, що визначають географічне розташування прямих зарубіжних інвестицій, а у середині 60-х років з'являються перші теоретичні концепції діяльності ТНК. Вони визначили основні мотиви появи у ТНК прямих зарубіжних інвестицій:

- прагнення або до більш дешевих, або до більш якісних факторів виробництва в порівнянні з країною, з якої вивозяться інвестиції;
- вихід на нові ринки (особливо на ті, доступ на які обмежений митними бар'єрами);
- можливості урахування національної специфіки при виробництві товарів, орієнтованих на внутрішній ринок, залучення менеджерів, знайомих з особливостями попиту і пропозиції на місцевому ринку;
- зниження рівня конкуренції при придбанні активів іноземних фірм, діючих на одному з ТНК ринку;
- можливості досягнення позитивного ефекту зростання масштабу виробництва (знижуються загальні середні витрати).

Перелічені мотиви є загальними для більшості ТНК, однак потрібно зазначити, що в кожному конкретному випадку вони різняться.

У середині 80-х років англійський економіст Даннінг запропонував багатофакторний підхід до пояснення природи діяльності ТНК. Даннінг вважає, що зростання виробництва в транснаціональних корпораціях визначається трьома групами факторів, що підвищують конкурентоздатність ТНК. Це:

- переваги власності;
- переваги дислокації, що визначають райони, де розташовані філії ТНК;
- переваги інтерналізації, які пов'язані з можливістю отримання більш високих і довгострокових прибутків за допомогою самостійної діяльності на зарубіжному ринку.

Таблиця 1

Порівняння держав з найкрупнішими ТНК у 2000 році (у млрд. дол.)

Місце	Корпорації/ економіки	ВВП/ДВ	Місце	Корпорації/економіки	ВВП/ДВ
1	США	9810	51	Чехія	51
2	Японія	4765	52	Арабські Емірати	48
3	Німеччина	1866	53	Бангладеш	47
4	Сполучене Королівство	1427	54	Угорщина	46
5	Франція	1294	55	Ford Motor	44
6	Китай	1080	56	Daimler Chrysler	42
7	Італія	1074	57	Нігерія	41
8	Канада	701	58	General Electric	39
9	Бразилія	595	59	Toyota Motor	38
10	Мексика	575	60	Кувейт	38
11	Іспанія	561	61	Румунія	37
12	Корея	457	62	Royal Dutch /Shell	36
13	Індія	457	63	Марокко	33
14	Австралія	388	64	Україна	32
15	Нідерланди	370	65	Siemens	32
16	Тайвань	309	66	В'єтнам	31
17	Аргентина	285	67	Лівія	31
18	Росія	251	68	ВР	30
19	Швейцарія	239	69	Wal-Mart Stores	30
20	Швеція	229	70	IBM	27т
21	Бельгія	229	71	Volkswagen	24
22	Туреччина	200	72	Куба	24
23	Австрія	189	73	Hitachi	24
24	Саудівська Аравія	173	74	TotalFinaElf	23
25	Данія	163	75	Verizon Communications	23
26	Гонконг	163	76	Matsushita Electric Industrial	22
27	Норвегія	162	77	Mitsui&Company	20
28	Польща	158	78	Е. Оп	20
29	Індонезія	153	79	Оман	20
30	Південна Африка	126	80	Sony	20
31	Таїланд	122	81	Mitsubishi	20
32	Фінляндія	121	82	Уругвай	20
33	Венесуела	120	83	Домініканська Республіка	20
34	Греція	113	84	Туніс	19
35	Ізраїль	110	85	Philip Morris	19
36	Португалія	106	86	Словаччина	19
37	Іран	105	87	Хорватія	19
38	Єгипет	99	88	Гватемала	19
39	Ірландія	95	89	Люксембург	19
40	Сінгапур	92	90	SBC Communications	19
41	Малайзія	90	91	Itochu	18
42	Колумбія	81	92	Казахстан	18
43	Філіппіни	75	93	Словенія	18
44	Чилі	71	94	Honda Motor	18
45	ExxonMobile	63	95	Eni	18
46	Пакистан	62	96	Nissan Motor	18
47	Generals Motors	56	97	Toshiba	17
48	Перу	53	98	Сирія	17
49	Угорщина	53	99	Glaxo Smith Kline	17
50	Нова Зеландія	51	100	ВТ	17

Джерело: [33]UNCTAD – TNCs and largest economies.

Значні можливості транснаціональних корпорацій, які дозволяють їм у залежності від ситуації у приймаючій країні і власних конкурентних переваг вибирати той чи інший вид міжнародної діяльності, перш за все, виробничої, та різноманітність рівнів аналізу операцій ТНК з боку економічної науки призвели до виникнення великої кількості доповнюючих одна одну концепцій діяльності ТНК. Ці концепції умовно можна розділити на декілька груп в залежності від загального для кожної групи теоретичного підходу: теорія ринкової влади, теорія інтерналізації та привласнення, теорія міжнародної конкурентноздатності галузі, “податкова” теорія, теорія організаційних форм транснаціональних корпорацій, еkleктична теорія міжнародного виробництва тощо [3, 7, 11,12, 14, 16].

Для ТНК основною метою здійснення прямих іноземних інвестицій є не зменшення витрат виробничого процесу, а отримання ринкової влади. Згідно з теорією ринкової влади на ранніх стадіях зростання фірма розширює свою частку на національному ринку шляхом злиття і поглинання, збільшуючи концентрацію виробництва і капіталу. Коли подальше посилення ринкової влади в своїй країні стає неможливим, фірма інвестує прибуток за кордон, що призводить до аналогічної ситуації на зарубіжних ринках. Іншим мотивом для іноземного капіталовкладення є “захисне інвестування”. Ця стратегія ґрунтується на тому, що ТНК може створити іноземне підприємство не для збільшення чи збереження прибутку, а з метою не допустити своїх конкурентів на закордонні ринки. Виникнення транснаціональної корпорації веде до зниження рівня конкуренції і до зростання бар’єрів входження до галузей, в яких функціонують ТНК. Теорія ринкової влади підкреслює, що для підтримки ефективності та прибутковості економічної діяльності фірма має постійно розширювати свій контроль над ринком. Але отримавши монопольну владу фірма може збільшувати свої прибутки, не модернізуючи виробництво. Теорія ринкової влади не тільки визначає мотиви прямого іноземного інвестування та причини перетворення компаній у ТНК, а і висвітлює проблеми, які можуть виникнути у країні-реципієнті прямих закордонних капіталовкладень.

Інший напрям теорії ТНК – теорія інтерналізації, в якій розвиток міжнародного виробництва аналізується з позицій зменшення трансакційних витрат та економії на масштабі сфери діяльності.

Можливість економії на масштабі сфери діяльності стимулюють перетворення національних компаній у транснаціональні корпорації, які завдяки збільшенню масштабів виробничого процесу та використанню ще незадіяних ресурсів зменшують середні витрати виробництва. Слід зазначити, що збільшення масштабів виробництва та жорсткий контроль над усіма стадіями виробничого процесу та маркетингової діяльності може призвести до зворотного ефекту – підвищенню середніх витрат виробництва (“негативний ефект збільшення масштабу виробництва”).

Іншим теоретичним напрямком, який доповнює концепцію інтерналізації та базується на дослідженні галузей високих технологій, є теорія привласнення. Ця теорія ґрунтується на тому, що компанія, яка має конкурентні технологічні переваги, здійснює іноземне інвестування для того, щоб, перш за все, підвищити ефективність використання новітніх технологій та створювати нові кращі продукти.

З точки зору теорії привласнення для отримання потенційних доходів від своїх технологічних переваг компанії вигідніше мати підприємство у своїй повній власності, так вона свої технологічні можливості використовує для покращення ефективності та якості своїх продуктів, в іншому випадку (при неповній власності) компанії краще відмовитись зовсім від закордонного виробництва.

Прихильники теорії інтерналізації та привласнення вважають, що створення іноземних філій сприяє підвищенню технологічного рівня та загальної ефективності функціонування економічної системи.

Ще одним теоретичним підходом у поясненні діяльності ТНК є концепція міжнародної конкурентоспроможності галузі в різних її варіантах. З метою збереження прибутку фірма вимушена шукати нові закордонні ринки збуту для продукту.

Проблеми впливу ТНК на конкурентоспроможність країн з різними економічними системами досить ретельно досліджуються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими [1, 5-8, 11, 13-16, 23-27].

Слід зазначити, що перед будь-якою ТНК не стоїть завдання формування конкурентоспроможного середовища у приймаючих країнах. Навпаки, одне з головних завдань менеджера ТНК – забезпечення конкурентоспроможності продукції зарубіжної філії на світовому ринку та ринку країн-реципієнтів з використанням наукових підходів і методів, концепції маркетингу і врахування людського фактору. Тому можна констатувати, що процеси глобалізації загострюють конкурентну боротьбу як між державами, так і безпосередньо між ТНК та національними підприємствами. З одного боку, під тиском ТНК країни, що переживають трансформацію, вимушені здійснювати заходи щодо лібералізації та дерегуляції, а з іншого боку, вказані заходи не завжди позитивно впливають на національні господарські комплекси.

В економічній літературі виділяються наступні основні аспекти в підході ТНК до досягнення конкурентоспроможності товарів та послуг на світовому ринку:

1. Ефективність системи глобального менеджменту, що визначається оптимальною побудовою структури управління зовнішньоекономічною діяльністю, змістом і організацією зовнішніх і внутрішніх зв’язків системи ТНК.

2. Рівень підготовленості до виходу на ринок з новим видом товарів та послуг під кутом зору новизни, оптимальності технічних характеристик і показників надійності, відповідності нормам охорони довкілля (екологічності), технологічності, патентоспроможності, дизайну, стандартизації і уніфікації.

3. Якістю товарів та послуг, що забезпечується використовуваним обладнанням, технологією, матеріалами, системою управління якістю, рівнем організації виробництва і праці.

4. Рівень задоволення основних та додаткових потреб покупців з урахуванням специфіки приймаючої країни, яка визначається рівнем дотримання правових норм захисту інтересів споживачів, відповідності реклами дійсним споживчим властивостям продукції, якістю упаковки, умовами зберігання, продажу, поставки, післяпродажним гарантійним обслуговуванням тощо.

Конкурентоспроможність на мікрорівні визначається двома групами факторів: рівнем розвитку національних підприємств у першу чергу ТНК (їхнього корпоративною стратегією і практикою), а також якістю мікроекономічного бізнес-середовища [11, 14-16, 25-26]

В той же час серед трьох найважливіших факторів, які послаблюють конкурентні позиції країн із трансформаційними економіками, відзначається слабка інтенсивність внутрішньої конкуренції, відстала технологія виробничих процесів і недостатній досвід маркетингу.

Як свідчить практика, діяльність ТНК та в першу чергу їхні прямі іноземні інвестиції (ПІІ) є одним із визначальних факторів підвищення конкурентоспроможності країн з перехідною економікою та розвитку їх експортно-орієнтованих галузей. При ефективному використанні ПІІ ТНК їхнє значення в економічному зростанні країн з перехідною економікою є вагомим, оскільки обумовлене можливостями передачі західних технологій, ноу-хау і передового досвіду.

До негативних наслідків діяльності ТНК в конкурентоспроможності ринків країн з перехідною економікою необхідно віднести також той фактор, що транснаціональні корпорації заважають бути конкурентними місцевим підприємствам в умовах відкритого ринку. Так, після того, як на фармацевтичний ринок Угорщини прийшли п'ять іноземних ТНК, частка угорських медичних препаратів зменшилась з 74% до 45%. Подібна ситуація склалась також у Польщі, Румунії, Болгарії і Україні.

Характерною рисою діяльності ТНК є те, що інноваційні продукти створюються не тільки у країнах походження ТНК, де базується материнська компанія, а також у приймаючих країнах. В останній час науково-дослідні центри ТНК створюються у країнах де наявні кадри відповідної кваліфікації, а також інші необхідні умови. Всього у приймаючих країнах функціонує більше 100 науково-дослідницьких установ ТНК, у тому числі Microsoft, GM, GE, JVC, Samsung, IBM, Intel, Du Pont, P&G, Ericsson, Nokia, Panasonic, Mitsubishi, AT&T, Siemens тощо.

Регулювати рух капіталів у вигляді інвестицій, що негативно впливають на розвиток міжнародної торгівлі, намагається також СОТ. Це відбувається в рамках угод з інвестиційних заходів щодо торгівлі (TRIMS), яка розрахована тільки на країни-члени СОТ. Так, вступ до СОТ країн з перехідною економікою, в тому числі України, надає їм як перевагу, так і створює проблеми.

У сучасних умовах ТНК продовжують активізувати свою зарубіжну діяльність. Значною мірою вони визначають механізми руху основних факторів виробництва. При цьому їхня діяльність для національних економік країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою має як позитивний характер, так і створює загрозу економічної безпеки. Тому заходи щодо державного регулювання діяльності ТНК і захисту вітчизняних суб'єктів господарювання поряд із створенням привабливого інвестиційного клімату є одним із актуальних завдань приймаючих країн. [5,11,13-18].

Сучасна економіка України має розглядатися як невід'ємна частка світової економічної системи. Процес входження пострадянських країн у світову економіку виявився дуже важкий. Це відзначають як вітчизняні, так і закордонні експерти з міжнародних проблем. Країна, яка має космічні технології, на жаль, стала експортером переважно сировини, напівфабрикатів та дешевої робочої сили. Подолати цю суперечність можна лише через гнучку адаптацію до глобального економічного середовища із врахуванням обмежень щодо економічної безпеки держави. Однією з характерних ознак сучасної економіки виступають ТНК, які в свою чергу відіграють важливу роль і в економіці нашої країни.

Сьогодні для України актуальним є питання створення власних, українських транснаціональних структур так, як це зробили Китай, Росія, Індія, Індонезія, Мексика, Венесуела тощо (не беручи до уваги промислово розвинуті країни, де існують сотні великих ТНК). На сьогоднішній день, створити корпорації повного замкнутого циклу, які б займалися видобутком та переробкою сировини, виготовленням з неї продукції та її продажем, Україна може лише в деяких окремих галузях, і це потребуватиме значного часу. В Україні діє декілька потужних промислово-фінансових груп (ПФГ), які можуть претендувати на звання ТНК.

Найбільш активно відбувалася приватизація (і створення ПФГ) в харчовій, металопрокатній та гірничо-видобувній галузях. Власне на базі приватизованих підприємств утворилися потужні компанії, які здатні конкурувати з іноземними компаніями на ринку України. Більшість з тих компаній ще не досягнули рівня ТНК, але належать до групи так званих ПФГ з транснаціональним ухилом. До таких компаній можна віднести Корпорацію «Інтерпайп», «Індустріальний Союз Донбасу», «Укрпромінвест», СКМ.

Так, зокрема, Корпорація Інтерпайп, що була заснована на початку 90-х років, є однією з найбільших приватних компаній в Україні. Корпорація здійснює діяльність у різних галузях економіки – металургійній, агропромисловій та сировинній. Корпорація має свої представництва у США, Італії, Швейцарії, Узбекистані, Казахстані, Білорусії та Росії. «Інтерпайп» є четвертою за масштабом потужностей трубою компанією у світі та найбільшим у Східній Європі виробником та постачальником труб, третім у світі виробником залізничних коліс, найбільшим постачальником сілікомарганця. На світовому ринку труб частка компанії становить 4,1%, на ринку залізничних коліс – 4,5%, а на ринку марганцевих феросплавів компанія володіє 11,4% ринку. Корпорація «Індустріальний Союз Донбасу» найбільше відповідає визначенню ТНК. Нині ІСД володіє рядом заводів у галузі металовиробництва, машинобудування, залізородних комбінатами, є великим газотрейдером. Крім того, корпорація є найбільшим недержавним акціонером узбецької компанії «Узнефтегазстрой», в Росії «ІСД» володіє великим пакетом акцій «Шахтинського машинобудівельного заводу» та рядом інших компаній в країнах СНД. У 2003 року відбулося злиття «ІСД» та швейцарського металотрейдера «Dufenco». Об'єднання річних оборотів двох компаній (3,5 млрд.дол. Dufenco та 2,8 млрд.дол. «ІСД») роблять цю угоду однією з найбільших за всю історію українського бізнесу. Крім того в кінці грудня 2003 року «ІСД» було визнано переможцем на придбання 80% найбільшого угорського металокombінату Dunaferr.

Відомо, що компанії оцінюються не лише за оборотом чи прибутками, але й за рівнем соціального захисту працівників, впровадженням енергозберігаючих, «дружніх» до довкілля високих технологій тощо. В цьому плані український бізнес також поступово стає на рейки міжнародних стандартів у своїй виробничій діяльності. Так, наприкінці 2006 р. на Алчевському металургійному комбінаті («Індустріальний союз Донбасу») був запущений прокатний стан-3000, який на думку фахівців є найбільш високотехнологічним на пострадянському просторі. Переможцем тендеру на проектування і виготовлення механічного устаткування (за участю світових авторитетів «Voest-Alpine» і «SMS-Demag») став Новокраматорський машинобудівний завод. Запуск стану став наступним етапом технічного переозброєння Алчевського меткомбінату, метою якого є зокрема скорочення споживання газу в 5 разів, подвоєння до 2010 року випуску металопродукції: чавуну – до 6,8 млн. т, сталі – 7,5 млн. т, прокату – 6,5 млн. т [34].

Приклад „ІСД” свідчить, що в Україні існує можливість створення власних ТНК. Зараз це може відбуватися в галузях, в яких Україна завжди мала лідерство – важка промисловість, металодобувна, трубопрокатна та інші. Причому, на наш погляд, це буде відбуватися за стандартною схемою: приватизація промислових об’єктів – нарощення потужностей – вихід на ринок СНД – вихід на ринок Центральної і Східної Європи – поступова трансформація у ТНК. Успішність таких компаній, на нашу думку, можна пояснити також наявністю виробничих потужностей, які лишилися ще за часів Радянського Союзу, державною підтримкою, монопольним становищем на ринку.

Набагато цікавішим є процес трансформації компаній у високо конкурентних галузях (харчова, виробництво алкогольної продукції). Процес створення компаній в даних галузях можна прискорити шляхом залучення партнерів з інших країн. Для цього українські промислові компанії, що співпрацюють із закордонними фірмами на основі спеціалізації і кооперування, могли б створювати з ними спільні структури, вступати в стратегічні альянси шляхом утворення міжнаціональних корпорацій.

Крім того, створення власних ТНК можливе в галузях, що найбільше інтегровані у світове господарство. Чи не найголовнішою такою галуззю в Україні є транспортування енергоносіїв до європейських споживачів, зокрема російського газу. Фактично нині газотранспортна система України перестала бути суто національним виробничим об’єктом, перетворившись на об’єкт пильної уваги та життєвих інтересів інших держав. Про це свідчать перепиті на газовому ринку 2006 – 2007 рр.

Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) в економіці України має виняткове значення, оскільки визначається істотною бюджето-формуючою роллю нафтогазової сфери та великою потребою в енергоносіях через значну концентрацію енергоємних виробництв. Разом з тим вітчизняна нафтогазова галузь є досить проблемною внаслідок обмеженості власних запасів газу та нафти, дестабілізації роботи нафтопереробних підприємств після розпаду СРСР та нерозвиненості внутрішнього ринку нафтопродуктів. Приватизаційні процеси у ПЕК призвели до приходу на український ринок великих, передусім російських, ТНК.

Домінування російських нафтогазових компаній зумовлено традиційною роллю Росії як основного експортера вуглеводнів в Україну, геополітичним розташуванням України як транзитера російських енергоносіїв до країн Європи, а також активною експансіоністською політикою російських ТНК щодо придбання потужностей, зокрема нафтопереробних, у країнах СНД та Східної Європи

Створення українсько-російських ТНК може послужити вагомим стимулом як для розширення виробничих потужностей структур, що входять до складу ТНК, так і для збільшення їхніх фінансових показників, що, своєю чергою, сприятиме подальшій диверсифікації виробництва, нарощуванню темпів і обсягів продукції, яка випускатиметься, а також дозволить інтегрувати двосторонній економічний простір на порядок вище, ніж десяток міждержавних угод та домовленостей.

Створення українських ТНК дасть змогу певною мірою захистити національні економічні інтереси, сприятиме подальшому розвитку українських господарчих структур, інтернаціоналізації їх виробництва та капіталу, інтеграції України до світової економіки, її участі в глобальних трансформаційних процесах.

Вже сьогодні певна кількість фінансово-промислових груп («Інтерпайп», ІСД, «Укрпромінвест», група компаній „Укрсіббанку”, СКМ та інші) володіють достатніми ресурсами для ведення міжнародного бізнесу (що вони і роблять) та перетворення цих компаній в ТНК. Але для повного визнання компанії як ТНК, необхідна їй повна фінансова прозорість, що на сьогодні для багатьох наших компаній є недозвальною розкішшю з певних суб’єктивних причин.

Входження ТНК в економіку України почалося з моменту придбання компанією KRAFT контрольного пакету акцій кондитерського заводу у м. Тростянець (Київська обл.) та початку діяльності компаній Хегох та Siemens AG. Нині в Україні діє велика кількість ТНК. Найвідомішими з них є Procter&Gamble, Nestle, KRAFT, McDonald’s, Coca-Cola, Pepsi Co, Baltic Beverage Holding, Sun Interbrew, Lukoil, METRO, Toyota, Volkswagen AG, Honda, GM, Mitsubishi, IKEA, Kerry, Siemens, Sony, Samsung, Ericsson, Nokia, ТНК ВР, Dufenco, Mittal Steel та низка інших компаній такого масштабу.

Україна є потенційно привабливою для ТНК як об’єкт спрямування ПІІ. Вона має достатньо великі ресурси фізичного та людського капіталу, які або не використовуються взагалі, або використовуються не повною мірою; мільярди доларів невикористаних заощаджень; внутрішній ринок що спирається на 47-мільйонне населення (один з найбільших у Європі); легкий доступ до ще більших ринків Росії та інших країн колишнього СРСР. В усіх цих країнах обсяги споживання з розрахунку на душу населення залишаються на низькому рівні, що передбачає високу здатність до поглинання, набагато вищу, ніж у розвинених країнах Заходу, які вже переповнені

споживчими товарами та послугами, проте незважаючи на всі ці сприятливі умови та можливості, іноземні інвестори намагаються триматися осторонь України. В Україні обсяги ПІІ на душу населення – одні з найнижчих в Європі.

Оцінка можливих позитивних і негативних наслідків при інтеграції України в ЄС та СОТ у зв'язку з діяльністю ТНК дозволяє зробити ряд припущень, що до переваг можна віднести збільшення прямих іноземних інвестицій, у першу чергу ТНК, збільшення обсягу експорту сировини, зменшення антидемпінгових заходів тощо. В той же час, при входженні до СОТ виникає немало проблем. Зокрема, згідно Генеральної угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ) країни-члени ГАТТ повинні надавати умови для господарювання не менш сприятливі, ніж для власної та будь-якої іншої країни, а також регулювати торгівлю послугами переважно тарифними методами. При виконанні таких умов різко збільшується імпорт з-за зменшення ввізного мита, замість збільшення ПІІ з боку ТНК не виключено зростання імпорту продукції тих галузей промисловості, які в першу чергу потребують інвестицій. Внаслідок низької конкурентоспроможності багатьох видів вітчизняної продукції, в деяких секторах економіки, наприклад, сільськогосподарському, будівельному, гірничодобувному, машинобудівному можна очікувати скорочення виробництва окремих видів продукції, скорочення надходжень до бюджету, зменшення робочих місць.

Незважаючи на такі похмурі прогнози все ж існує багато прикладів успішної діяльності ТНК на ринку України. Незважаючи на те, що існують думки, які ставлять під сумнів доцільність створення власних транснаціональних корпорацій, практика діяльності ТНК доводить своє право на існування. Тому потрібно сподіватися, що на складному шляху інтеграції економіки України у світову економіку, ТНК будуть відігравати роль катализаторів подолання внутрішньої кризи і реалізації реформ у зовнішньоекономічній сфері.[4,11,12,13]Реалізація таких можливостей значною мірою залежить від ролі держави в процесах конкурентної регуляції у приймаючих ТНК країнах. Досвід наших сусідів - Угорщини, Польщі, Чехії і Словаччини свідчить про те, що саме стійка і послідовна підтримка на рівні держави вітчизняного сектору економіки паралельно з формуванням привабливого інвестиційного клімату дозволила отримати значні обсяги ПІІ. Саме дочірні підприємства ТНК значно підвищили конкурентоспроможність цих країн на світових ринках і сприяли загальному збільшенню інвестицій у промисловий сектор економіки.

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Навч. посіб.: У 2 кн. – Кн. 1: Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка/ За ред. С.Панчишина і П.Островерха. – 4-те вид. випр. і доп. – К: Знання, 2006. – 723 с.
2. *Астапович А.З.* Транснаціональний капітал США в мировом хозяйстве. – М.: Наука, 1990. – 359 с.
3. *Бабін Є. П.* Основи зовнішньоекономічної політики. – М.: Економіка, 1997. – 274с.
4. *Байдак Л.* Засади стратегічного партнерства // Політика і час. – 2001. – № 2. – С. 26-32.
5. *Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г., Гончаренко М.О., Зленко В.А., Зернецька О.В.* Глобалізація і безпека розвитку / НАН України: Інститут світової економіки і міжнародних відносин; Київський національний економічний ун-т / Білорус О.Г (наук. ред.) – К.: 2001. – 734 с.
6. *Білорус О.Г.* Глобалізація і національна стратегія України. – К.: ВО «Батьківщина», 2001. – 301 с.
7. *Бочан І.О., Михасюк І.Р.* Глобальна економіка: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 403 с.
8. *Гаврилишин Б.* Національна ідея, утопія чи реальна можливість? // Дзеркало тижня. - №5. - 11-17 лютого 2006 року.
9. *Злупко С.* Глобалізаційні детермінанти розвитку економічної науки і освіти в Україні у ХХІ столітті//Вісник Львівського університету. Серія економічна. Випуск 30, Львів, 2001.- С.3-9.
10. *Лист Ф* Национальная система политической экономии. – Спб., 1891. – С.235
11. *Мальський М.З., Мацяк М.М.* Теорія міжнародних відносин. – Львів., Львівський національний університет імені І.Франка, 2002. – 392 с.
12. *Матвеев А.* Методы борьбы ТНК за ресурсы // Проблемы теории и практики управления. – 2000. – №6. – с.43-48.
13. *Полунсєв Ю.* Конкурентоспроможність країни як національна ідея// Дзеркало тижня.- №39. - 8-14 жовтня 2005 року.
14. *Портер М.* Международная конкуренция. – М.: Прогресс, 1992. – 812 с.
15. *Рогач О.І.* Транснаціональні корпорації та економічне зростання.–К.: ВПЦ "Київський Університет", 1997.–143 с.
16. *Рут Ф.Р., Філіпенко А.С.* Міжнародна торгівля та інвестиції: Пер з англ. – К.: Основи, 1998. – 743 с.
17. *Соколенко С.І.* Глобальні ринки ХХІ століття: перспективи України. – К.: Логос, 1998. – 568 с.
18. *Соколенко С.І.* Глобалізація і економіка України. – К.: Логос, 1999. – 566 с.
19. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) “Шляхом Європейської інтеграції” / Авт. кол.: А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
20. *Суляк В.Б.* Глобалізація американської економіки і її послідовства // США-Канада: економіка, політика, культура – 2001. – №5. – с.19-28.
21. *Філіпенко А.С., Будкін В.С., Гальчинський А.С., Геєць В.М., Дудченко М.А.* Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. – К.: Либідь, 2002. – 470с.
22. *Шевчук В.О.* Платіжний баланс і макроекономічна рівновага в трансформаційних економіках: досвід України – Львів: Каменяр, 2001. – 495 с.

23. *Anderson E., Gatignon H.* International market entry and expansion via independent or integrated channels of distribution // *Journal of International Business Studies*. – 1986. – № 17. – P. 1-26.
24. *Dunning J.H.* *The Globalization of Business*. – London: Routledge, 1993. – 810 p.
25. *Dunning J.H.* International production and multinational enterprise. – L.: Cambridge, 1981. – 632 p.
26. *Dunning J.H.* *The Theory of Transnational Corporation*. – London: Routledge, 1993. – 732 p.
27. *Dunning J.H.* Toward an eclectic theory of international production: Some empirical tests // *Journal of International Business Studies*. – 1981. – № 11 (2). – P. 9-31.
28. Forbes' Largest Corporations. – Available from: <http://www.forbes.com>
29. Fortune's Global 500: The World's Largest Corporations. – Available from: <http://www.fortune.com>.
30. (IMD) World Competitiveness Yearbook 2006, IMD// www.imd.ch/wcy/ranking
31. *Taylor Alan M.* Policymakers in two eras of globalization faced the same «trilemma» of difficult policy trade-offs// *Finance and Development*. March 2004. – P.28-31.
32. (WEF) *The Global Competitiveness Report*. — Oxford University, 2006. www.weforum.org
33. *World Investment Report 2000*. – N.Y.: UNCTAD, 2001.
34. www.management.com.ua

THE INFLUENCE OF THE TRANSNATIONAL CORPORATIONS AS ECONOMIC AGENTS ON COMPETITIVENESS OF NATIONAL ECONOMIES

A. Stasyshyn

Ivan Franko National University of Lviv, Prospekt Svobody 18, UA – 79008, Ukraine

Theoretical basis of creation and functioning of transnational corporations are analyzed in the article. Author analyzed the influence of TNC on competitiveness of national economies in era of globalization. Main attention in the article was destined of creation and possible economic behavior of national TNC.

Key words: competitiveness, economic agents, globalization, transnational corporation (TNC), state.